№ 151 Օգոստոսի 29 (Սեպտեմբերի 10) **1880** Օգոստոսի 29 (Սեպտեմբերի 10) № 151

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

—

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

—

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

—

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

—

Յայտարարութիւնների համար վճարվում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի առաջարկութիւն.—Ներքին տեսութիւն. «Русскій Курьеръ» լրագրի թղթակցութիւնը. Նամակ Ալէքսանդրապօլից. Նամակ Մոսկվայից. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր—Արտաքին տեսութիւն. «Голосъ» լրագրի թղթակցութիւնը. Թիւրքիա. Էլզաս-Լօթարինգիա.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Արևելեան Անդրկովկասի ձկնորսութեան ճգնաժամը.

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Ալաշկերտցի գաղթականների անունով 1877 թւին հաւաքված և մինչև այսօր Էջմիածնի գանձարանում պահված 17,000 րուբլու մասին քանի մի անգամ խօսվեցաւ մեր լրագրութեան մէջ։ Լրագրութիւնը բացատրութիւն պահանջեց Էջմիածնից, թէ ինչ իրաւունքով, ինչ նպատակով է պահել յիշեալ գումարը իր մօտ, որ ժողովուրդը նուիրել էր իր ժամանակին ալաշկերտցի գաղթականներին օգնելու համար։

Երկար լռութիւնից յետոյ վերջապէս «Արարատ» ամսագիրը պատասխանեց, թէ Վեհ. Հայրապետի կարգադրութեամբ յիշեալ գումարով գնվել են արժէթղթեր (ո՞ւմ անունով,—յայտնի չէ) և այդ թղթերի տոկոսով պիտի հիմնվի և կառավարվի Ալաշկերտի գաւառում մի դպրոց։

Դպրոցի մասին մենք դեռ ոչինչ չը գիտենք, արդեօք գոյութիւն ունի նա, թէ ոչ։ Մեզ միայն յայտնի են Ռուսաստանի արժէթղթերի տոկոսները 17,000 րուբլին չէ կարող մի այնքան նշանաւոր տոկոս բերել, որով կարելի լինէր հիմնել, պահպանել մի փոքր ի շատէ օրինաւոր դպրոց։

Եթէ Էջմիածնի դիտաւորութիւնը անկեղծ է, եթէ նա իսկապէս ցանկանում է այդ գումարը իր բարեգործական նպատակի համեմատ գործադրել, մենք խորհուրդ կը տայինք այդ փողերով գնել Թիւրքաց Հայաստանում մի կտոր հող և յատկացնել Ալաշկերտի գաւառում կազմելու դպրոցին։

Մենք հաստատ աղբիւրներից գիտենք, որ Թիւրքաց Հայաստանում այժմ հողերը ամենաչնչին գներով են վաճառվում։ Մի կողմից անցեալ ձմեռվայ սարսափելի սովը այն աստիճան չքաւորութեան մէջ ձգեց քրդերին, որ նրանք սկսել են իրանց հողերը խիստ ստոր գներով վաճառել, միւս կողմից, քրդերը լսում են այժմեան դիւանագիտական բանակցութիւնները Հայաստանի մասին, նրանք զգում են, որ իրանց դարը շուտով անցնելու է և այս պատճառով սաստիկ երկիւղի մէջ են։ Նրանք հասկանում են՝ եթէ Հայաստանին որ և իցէ կերպով ազատութիւն կը տրվի, եթէ հայ մարդը մահմետականի հաւասար իրաւունքներ կը ստանայ,—այն ժամանակ քուրդը, յափշտակութիւնով և հարստահարութիւնով ապրող քուրդը, իր նշանակութիւնը կը կորցնէ։

Քրդերի դէրէբէգիները, շէյխերը, ցեղապետները, օգուտ քաղելով Թիւրքիայի ներողամտութիւնից, բռնութեամբ ձեռք էին բերել ընդարձակ հողեր, գիւղեր, ագարակներ, արօտատեղիներ, որոնք առաջ պատկանում էին հայերին։ Ժամանակը և հնութիւնը դարձրել էին յափշտակված կալուածները նրանց սեպհականութիւն։ Այժմ պատրաստ են բոլորը վաճառել նոյն իսկ հայերին, որոնց ձեռքով ստրկաբար մշակել էին տալիս այդ հողերը, արդիւնքը իրանք էին վայելում, իսկ հայերին թողնում էին սոված։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ ՁԿՆԱՎԱՃԱՌՈՒԹԵԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

—

Մարտի 18-ին Բարձրագոյն հաստատված կանոնադրութեան զօրութեամբ Արևելեան Անդրկովկասի ջրերում գտնված ձկնորսարանները բաժին բաժին կապալառութեան տալու համար մայիսի 16, 19 և 22-ին Բագու կատարված աճուրդները ունայն թողեցին հասարակական ակնկալութիւնը։ Տեղական գլխաւոր վարչութիւնը տեսնելով աճրդագործութեան ժամանակ բոլոր ձկնորսական բաժինների համար տրված գումարի անակնունելի սակաւութիւնը, արքունի գանձարանի շահերի համար անյարմար և վնասակար համարելով չը հաստատեց այդ աճուրդները, այլ նշանակեց նոր աճուրդ Թիֆլիսում ներկայ ամսոյս 19-ին։

Յայտնի է, որ մինչև այժմ այդ բոլոր ձկնորսարանները 1847 թւից սկսած՝ միատեղ տրվում էին մի մարդու կապալառութեամբ։ Այս սկզբունքով՝ թէև արքունի գանձարանը առանց որ և է ծախքի և հոգացողութեան ստանում էր բաւականին նշանաւոր գումար, բայց ժողովրդական տնտեսութեան ժամանակակից պահանջների ճնշմամբ՝ մի քանի հանգամանք վրդովում էին տեղւոյս վերին վարչութիւնը երկիւղ կրել այն հետևանքներից, որ բղխում էին այս կարգից, որպէս չարիք և նրանց առաջն առնել։

Գլխաւոր վարչութեան խնամածութիւնը իրագործվեցաւ մարտի 18-ին Բարձրագոյն հաստատված կանոնադրութեամբ՝ որի հիման վրա, ինչպէս ասացինք՝ նշանակված էին Բագուի մայիսի աճուրդները։

Թէև նորոգ հաստատվելու կանոնադրութեան և ձկնորսական մենավաճառութեան օրհասի համբաւը վաղուց տարածվել էր հասարակութեան մէջ, բայց որովհետև մի այսպիսի ծանրակշիռ հարց վճռելու համար կարևոր եղած սկզբնական հետազօտութիւնը և կանոնադրութեան խմբագրութիւնը կատարվում էր դիւանական խորհրդաւոր վարագոյրների տակ և պաշտօնական ֆինանսիստների և տնտեսագէտների հանճարով,—այս պատճառով հասարակութիւնը առաջիկայ խնդրոյ էութեան և նրա լուծման ուղղութեան վրա տեղեկութիւնից զուրկ լինելով՝ կարող չէր մի որոշ գաղափար ունենալ ակնկալված գործի էութեան մասին։ Բնական է, որ այսպիսի անորոշ դրութեան մէջ, մինչդեռ ակնկալութիւնը մեծ ու մեծ է, ոմանք պիտի սպասէին հանդերձեալ բարեկենդանութեան, երբ նրանց ստամոքսի և գրպանի վրա մենավաճառութեան կողմից դրված ծանր հարկից կազատվէին և կը տեսնէին արքունի գանձուց եկամուտի աստիճանաբար աճումը. իսկ նրանք, որոնց համար աշխարհում ամեն բան չափվում է ժանտ լումայի չափով և որոնց գործողութիւնը ղեկավարվում է քաղաքական տնտեսութեան դժնդակ, բայց անփոփոխելի օրէնքի զօրութեամբ, պիտի նայէին պաշտօնական ֆինանսիստների դիւանական ենթադրութիւնների և եզրափակութիւնների վրա հիմնված գործողութեան և նախագիծների վրա յայտնի թերահաւատութեամբ։ Առաջինների պատգամաւորի մարգարէութիւնը (Кавказскій Календарь 1879, 311 եր.) որքան ցանկալի էր և յափշտակիչ, մնաց երազ, որովհետև վերջինների պատգամաւորները՝ որոնք աճուրդ մտան, մի կոպէկ եւս առաւել զոհելու ցանկութիւնը կարող չէին ունենալ։ Մինչ սրա վրա պիտոյ էր զարմանալ։ Տղայամտութիւն էր կարծել, որ նորոգ կարգադրութեան ժամանակ արքունի գանձարանի եկամուտը կաւելանայ, ինչպէս կարծվում էր, մինչդեռ ձկնորսութիւնը արգելվում է այն ժամանակ, երբ ձուկը գլխաւորապէս մտնում է ձկնորսարանի ջուրը։

Կասկածելի չէ, որ ձկնային կապալառութեան կարգը և պայմանները պահանջում էին՝ յանուն տնտեսական, պետական կարևոր և արդարութեան, արմատական վերանորոգութիւն տեղական պայմանների համեմատ։ Բայց մեծ տարաբաղդութիւն է մի երկրի համար, եթէ մի հին կարգ վերանորոգելու համար մեր մտացական պաշարը և կենսական փորձառութիւնը անկարող են լինում առարկեալ խոչընդոտները յաղթելու։

Նոր կանոնադրութիւն մտցնելու համար եղած սկզբնական հետազօտութեան, գործին կարևոր հաւաստի տեղեկութիւնները և վիճակագրական նիւթհաւաքելու և նրանց ներդաշնակ զետեղելու ժամանակ՝ բարձի թողի էին առնված այնպիսի պարագաներ, որոնց վրա գլխաւորապէս ուշադրութիւն դարձնելու անհրաժեշտ կարիքը միշտ զգալի էր եղած, եթէ ցանկալի էր որ ձկանց առատութիւնը Կուր գետի ջրհեղջում (басейнъ) և սրանով գանձարանի արդիւնքը ոչ միայն հաստատ մնար, այլ աստիճանաբար մեծանար։ Ընդհակառակը նկատի առնված են այնպիսի աւելորդ պարագաներ ձևաւորական (формальность) արագութեամբ, որոնք արհեստական և վաճառականական նկատմամբ մեծ անյարմարութիւնների և դժգոհութեան անդադար աղբիւր լինելով, սահմանափակում են ձկնորսական բաժնատէրների արհեստական (промышленный) ազատութիւնը։ Սրանք և սրանց նման տհաճ պարագաները բնականաբար պիտի ճնշէին արքունի գանձարանի եկամուտի աճման վրա,—եկամուտի, որ առանց սրա պիտի անչափ սակաւանար, քանի որ՝ նոր կանոնադրութեան զօրութեամբ, ձկան որսը արգելվում է գարնան գնացքի, ուրեմն ամենամեծ առատութեան ժամանակ։

Եթէ մեր ձկնորսական արհեստի գործը հետազօտվէր առանց նախադրեալ գաղափարի և նախապաշարման, sine ira, et studio, ինչպէս ասվում է, քննվէր Կուր գետի յատկութիւնները ամենակերպ և ամենաճիշտ երկար աշխատութեամբ, այն ժամանակ գործի ելքը այսպէս լինելու դրական եզրակացութիւնը կարելի էր անել։ Այս գործի ելքը կեսարի խօսքով կարծես լրացաւ. veni, vidi, vici, ի հարկէ թղթով։

Բագու եղած աճուրդները կենդանի ապացոյց են, թէ որքան միամիտ հաւատացեալների հաւատը զօրաւոր էր և կիսապաշտօնական վիճակագիրների եզրափակութիւնը հիմնաւոր։ Այս աճուրդների ժամանակ ստացված գումարը ոչ միայն չնչին էր մինչև անգամ հոգաբարձական կառավարութեան (опека рыб. промысловъ) ստացված արդիւնքից, մինչև անգամ աճուրդ մտնողների թիւը ոչինչ էր։ Բօժի-Պրօմիսլ անուն ձկնորսարանական բաժնի դրված գումարը, ամօթ է ասել, 21,000-ից աւել չեղաւ, մինչդեռ այս ձկնորսարանը աշխարհիս վրա իր հաւասարը և համեմատը չունի. մինչև այժմ այս ձկնարանն էր, որ ծածկում էր կապալառութեան ահագին գումարի (405,000 ր.) $^2/_3$ մասը և գլխաւոր ծախսերը։ Թողնում եմ յիշել, որ այս աճուրդների ժամանակ նոր կանոնադրութեան խմբագրի և մի ուրիշի ցանկութիւնը անկատար մնաց.—Ռուսաստանից, Աստրախանից ոչ մի ռուս ձկնորսագործ չերևաց, այլ կրկին գլխաւորապէս հայոց ձեռք մնաց այս գործը։ Գլխաւոր բաժինները մնացին հայոց ձեռքը. Ալելով, Ե. փուղինով. Տէր-Մկրտչեանց, Լալաէվ և այլն։

Աճրդված ձկնորսական բաժիններից գոյացած գումարը 130,000-ին չը հասաւ,—մի գումար, որից գանձարանը պարտական է միսել Բարձրագոյն հրամանի համեմատ 48,400 ր. (առանց անակնկալ ծախսերի) նորոգ կազմված ձկնորսական վարչութեան վրա։

Հաստատ կարելի է ասել՝ որ եթէ նոր կարգադրութեան խմբագրութիւնը իր հետազօտութեան ժամանակ ունենար առաւել ճիշդ վիճակագրական տեղեկութիւնն (տես Кавк. кал, 1879 թ. պ. Շավրովի յօդուածը VII մասը), իմացվէր Կուր գետի ներքին գնացքի (низовье) բնական յատկութիւնները, որի տիրապետողը անշուշտ պիտի լինէ մեր երկրի ձկնորսական առուտուրի վրա, առանց որ և է ջրապատնէշ (зобойки) անսահման իշխանութեամբ. համոզվէր, որ գործնականապէս անկարելի է հնարաւոր անել հարևան բաժնատէրների մէջ պաշտօնապէս պահանջված միաբանութեան կամ ընկերութեան արգելքը և վերջապէս մտածվէր, որ Վօլգայի ձկնորսութեան պայմանները Կուր գետի ձկնորսարաններին անյարմար և անօգուտ էին,—այն ժամանակ մենք ականատես չէինք լինելու այն անհեթեթութեան, որի ապացոյցը տեսանք Բագուի աճուրդների ժամանակ։

Մի ուրիշ յօդուածով մենք կաշխատենք քննութեան ենթարկել՝ թէ որքան հիմնաւոր են պ. Շավրովի վիճակագրութեան դասաւորութիւնը կամ թէ որքան ճշմարտութեան մօտ են այդ տեղեկութիւնները։ Սա համարում ենք մեր պարտքը դէպի մեր հայերը քանի որ տակաւին այս գործը նոցա ձեռքը պիտի գտնվի, ուրեմն քանի որ նոցա հարկաւոր է լուրջ և հաստատ կարծիք ու տեղեկութիւն ունենալ այս օգտաւէտ գործը արդարութեամբ և իմաստութեամբ վարելու համար։

Բօժի-Պրօմիսլ Արամեան